

Hangi "Evrim", Hangi "Din" ve Hangi "Toplum"?

Ferhat KAYA,
Araş. Gör. AU DTCF Antropoloji

Bu yazıya vesile olan neden son zamanlarda gündeme karşılıklı kutuplaşmalar ile yansıyan Evrim kuramı. Bu konuda çok yazıldı ve çizildi. Ancak bir türlü sorunun çözümüne, yani evrim (bilim) ve din arasındaki farkların bir daha aynı tartışmalara geri dönülmeyecek biçimde yasal ve meşru zeminde çözümlenmesi de sağlanamadı.

Tartışmayı derinleştirenlerin düşüncelerini kanıtlayabilmek için her yolun mubah olduğu bilimsellikten uzak, keyfi bir biçimde yaptığı ajitasyonlar ve provokasyonlar üzerine yazmanın da zaman zaman onları beslediğini düşünmeden edemiyorum. Bu tür problematiklerde diğer bir kaygı da -bilimin kendini ortaya koyabileceği tarafsız zeminin olmadığı durumlarda- kendini bir taraf olarak görme fırsatı yakalayanların ekmeğine yağ sürmektir. Bu nedenle, onlara karşı evrim kuramını kanıtlama ya da Tanrı'yı reddetme uğraşısında kesinlikle olmayacağım. Temcit pilavı haline gelmiş bu tartışma ve kutuplaşmaya karşı, evrim ve dinin birer gerçek olarak hayatımızda önem ve değer taşıdığını vurgulamak ve çoğunlukla Amerika'dan ithal bu sorunun, bu toprakların din anlayışına da uzak olduğunu da dikkate alarak, "nasıl bir "insan-toplum" varlığının nasıl bir "bilim" ve "din" anlayışı içinde olduğu" gibi sosyoloji, psikoloji ve felsefeyi ilgilendiren bir yaklaşım ile ele alınabilir. Bu problem sadece biyolojinin, jeolojinin ve antropolojinin problemi değildir.

Dinler tarihi, olağanüstü algılanan duygular ile doğayı ve onun değişimlerini simgeleyen Tanrıların yaratılması ile doludur. Zamanla, insan düşüncesinin evrimine paralel olarak bütün güçler tek bir tanrıda toplanmıştır. Ayrıca Marx'ın inatla vurguladığı üretim ilişkileri, toplumun yaşam biçimini etkilerken bir biçimde yaratılan Tanrı'da kimliğini bulmuş, simgelenmiştir. Bildiğiniz gibi Sümerler'in en gözde üretimi çömlekçilik ve Tanrı Enki, insanı çamurdan, çömlek hamurundan yarattı. Eski Mısır tanrısı Khnemu da aynı şekilde çömlekçi çarkında çömlek hamurundan insanı yarattı. O dönemlerde üretim için en önemli ve

kutsal kaynaklar su, toprak ve çamurdu. Günümüzün Tanrı'sı da, geçmişi ve geleceği bilinebilir kılan, kitleler üzerindeki en büyük "iktidar" aracı, siyasal ve ekonomik gücün tek anahtarı olan "çağın çömlekçi çarkı **bilimde**" kimliğini ve kişiliğini kazanmış, kainattaki "en zeki, akıllı tasarımcı"ya dönüştürülmek isteniyor.

Din gibi, insanın doğayı anlama ve anlamlandırma çabasının kültürel bir ürünü olan bilim de büyük değişimlere sahne olmuştur. İnsanın kültürel evrimine paralel olarak, "ilkel" toplumlarda büyü olarak karşımıza çıkan ilkin bilimsel uğraşı, daha sonra dinler içerisinde filizlenen ve insan aklını temel alan bireyler ya da küçük gruplarca üretilmiş ve sanıldığı gibi Batı'da değil, öncelikli olarak Mezopotamya, Hindistan ve Çin'de büyük adımlar ile ilerlemiştir. Ortaçağ'dan kurtulan Batı, "kutsal" aydınlanma çağını yaşayarak, sanayi devrimi sonucu temel biçimini alan kapitalizmin de katkısı ile bilimin egemeni, üreteni ve öznesi konumuna kısa sürede yükselmiştir. Elbette bilim tarihi bu kadar kısa ve basit değildir, ancak, Prometheus'un tanrılardan çalıp insana verdiği "ateş" ile özdeşleştirebileceğimiz "bilimin", tarihinin başkaldırı kültürüne ters olarak, bir halk kültürü olmak yerine politik totaliter iktidarın ya da yeni tanrıların yaratılmasında ve güçlenmesinde büyük rol oynama olasılığını ve bu hassaslığını da bir kenarda tutmak işimize yarayabilir. Sizlerin de bildiği gibi din bir halk yani kitle kültürüdür. Bilim kitle kültürü olamayacak kadar karmaşık ve kompleks olabilir ancak eğer bizler gericilik olarak

algıladığımızın karşısında bir aydınlanmayı örgütlemek istiyorsak, savunduğumuz değerlerin ve erdemlerin bir biçimde halk ile buluşabileceği zemini ve kültürü yaratmamız gerekmektedir. Aksi takdirde, Batılı karşıtlık mantığı çizgisindeki bir zihniyet ile kutuplaşan tartışmaların, siyasal yaptırımlar ile alevlendirilen, bir sonuca, konsensüse ulaştırılmayan, sürekli birilerinin popülerleştiği ve kimlik kazandığı çatışmalar boyutunda kalmaya mahkûmdur. Bu bağlamda, Batı'ya özgü bir yaklaşımın kutuplaştırma yaratan tahakkümünü uzun süreler yaşayacağız demektir. Bu bilinçli kutuplaştırmalar, "dini-Tanrı'yı reddeden evrimciler ve bilimsel yöneme karşı olan dinciler; insanın soykütüğünü hayvanlar (maymuna) alemine indiren Darwinizm ve insanı yaratılmışların en yücesi yapan din; ateist, materyalist, komünist vatan haini evrimciler ve ülkeyi Ortaçağ karanlığına sürükleyen yobazlar ve gericiler arasında sürer". Böylece sonuçlanması istenmeyen bir tartışmaya dönüştürülür. İşte tam da bu çıkmazda, "insanın nasıl "var" olduğu ve nasıl bir "varlık" olduğu" sorusu ile yola çıkan antropoloji, Homo habilisten Hz. Muhammed'e; taş çağından milenyuma; İbn-i Sina'dan Vesalius'a; Basralı Cahız'dan William Paley'e; Karl Marx'tan George W. Bush'a uzanan, geniş açılı kültürel ve tarihsel bir perspektif sunabilir.

Bilimin, Popper, Khun, Lacatos, Feyerabend ve Althusser'den hareketle yöntemi ve metodu tartışılabilir ve yegâne sabit yollara sahip olmadığını düşünebiliriz. Bunun yanı sıra

Malinowski, Durkheim ve Weber'e göre toplumun ve kültürün ayrılmaz bir parçası olan dinin, yüzlerce farklı yapıda (Şamanizm, Budizm, İslam, Hinduizm, Hıristiyanlık, Taoizm, Şinto, bazı Afrika (Vodou) ve Malezya (Kwao) animistik dinleri, Neo-Paganizm (Asatru, Wicca ve Druidizm gibi)) olduğunu da biliyoruz. Ayrıca bütün dinlerin varoluşa getirdiği farklı açıklamaları, tek bir dinin açıklamalarının kesin doğruluğunu şüpheli kılabilir. Belki de dünyayı kalıcı huzura ve mutluluğa sadece “uygar bilimin ya da dinin” ulaştıracağını düşünenler yanılıyor olabilirler. Karl Popper'ın ünlü bir sözü var: “Evrensel doğruyu, hakikati bulduğuna inananlar, bu hakikatin başkaları tarafından da paylaşılmasını arzuladılar. Tüm totalitarizmlerin ve despotizmlerin kaynağı budur.” Eğer iyi bir yaşamın ölçütü mutlu ve huzurlu olmak ise uygar bilim ve dinin tek başına bunu sağlayıp sağlamadığı, ekolojinin ve gezegenin içinde bulunduğu durumdan aşikâr. Sorun, bilimin ve dinin uygarlaşma-modernleşme sürecinde değişen yapısında aranabilir. Pierre Clastres'e göre tarihöncesi ilkel toplum, doğayı mitsel-dinsel bir çerçeveye içine kapatarak zararsız hale getirmeye çalışırken; uygar toplum, doğayı iktidar, devlet aracılığı ile bir köleye dönüştürdü ve sonunda tahrip etti. Doğanın kaosundan kurtulmaya çalışan uygar toplum, şimdi kendi yarattığı uygarlığın kaosunda batmış bulunuyor.

Clastres'in önerdiği ilkel toplumların mitleri-dinleri ile günümüz uygar toplumların dinleri arasında büyük farklar var. Çağdaş dinlerin doğa ile bağları

kalmadı, onlar da uygarlık ile birlikte biçim değiştirip, insanın doğaya yabancılaşmasının bir parçası ve hatta nedeni oldular. Bunun da ötesinde din, tahakküm kurucu, tahrip edici siyasi-ekonomik iktidarın kökeninde rol oynadı ve kalıcılığını-saygınlığını pekiştirdi. Daha da ileri gidip, bu politik iktidar ile bağları gitgide güçlenen uygar bilimin yerine göz koydu. Çünkü bilim, onun toplum üzerindeki etkinliğini ve kalıcılığını tehlikeye soktu. Bilim (evrim), Tanrı'nın yaratma sıfatını tehdit etti, güya bilim ve din karşı karşıya geldi. Kimileri de, bilimin bu gücünü boşa çıkarmak için, aslında bilim etkinliğinin ilahi olarak “Akıllı Tasarımcı'da” yani Tanrı'da kimlik kazandığını fark ettiler. Böylece, yokedici politik iktidar, sözde bilimi kapsayan din ile buluştu ve bütünleşti. Anlaşılan, dine, ekolojiyi ve yaşamımızı yani dünyayı tehdit eden politik iktidarın en güçlü silahı olan teknoloji ve onu üreten bilimde kimlik ve kişilik kazandırmaya çalışıyorlar.

Terazinin ayrı kefelere olarak algılanan iki kültürün, aslında birbirlerinin tarafı olmadığını Cassirer'in önerdiği bir biçimde **bağıntısal düşünerek** çözebiliriz. Toplumsal farklılıkları bir bağıntılar mekânı olarak düşünmek yerine dinciler, bilimciler, gericiler, ileriler, yobazlar, vatan hainleri gibi parçalara ayırıp düşünmek sanırım daha kolay. Ayrıca Bourdieu'nun dediği gibi, gerçek olanın bağıntısal olduğu doğruysa, hakkında her şeyi bildiğimi sandığım bir kuram ya da kurum hakkında hiçbir şey bilmiyorum olabilirim,

çünkü o, bütün ile bağıntıları dışında bir hiç olabilir. Aristoteles büyük tartışmaların çoğunun *aurea mediocritas*'la yani *orta yolla* çözüldüğünü söyler. Andre Gide'ye göre çözüm ne siyahta ne de beyazdadır, iyi bir gözlemci, beyazın içinde siyahı, siyahın içinde de beyazı görebilir. Buna göre, varlık ve varoluş sorunu aslında her iki kültürün ortaklaştırılması sonucu "üçüncü kültürde" bütünleşebilir. Böylece insan, evrimsel bir süreç ile varolsa da, kültür yaratan ve değiştiren bir varlık olarak değer kazanır. Antroposentrik bir tuzağa düşmeden, mit, maji, totem, din, sanat, bilim, teknoloji ve siyaset insanın çokkültürlü oluşunun göstergeleri olarak yorumlanabilir. Bu göstergeler de asla birbirlerini tehdit etmemelidir ve karşılaştırılabilir değillerdir.

Simone de Beauvoir'ın da dediği gibi "varoluşu varoluşsuzluğundan gelen insan", kökeninden bugüne, bir canlı bağlamındaki kendi varoluşundan kaynaklı olarak, toplumsallaşması ve bireyoluşu ile birlikte, dış çevre (doğa) ve iç çevresi (bilinç) arasında özel kültürler oluşturdu. Soyutlama yeteneğinin özel biçimleri olan majiden, totemlerden, mistisizmden, sanattan

çok etkilendi. Bu durum hala geçerlidir. Bir antropolog olarak, Afrika'da insan atalarının fosillerini keşfeder iken yaşadığım heyecan ile Halil Cibran'ı okurken ya da İnka'ların geleneksel büyüleri Tadonoajuspa'sını dinlerken yaşadığım hazzı karşılaştıramam. Belki de Stephen Jay Gould'un da dediği gibi "Ben doğanın büyük çeşitliliğinden keyif almayı sürdürmeli ve kesinlik düşünüyü politikacılara ve vaizlere bırakmalıyım(!)".

Antropoloji, "din ve bilim" tartışmalarına "evrimi" anlamak noktasında, kendine özgür yaklaşımı ile her ikisinin de sorgulanmasını önerir. Doğa ve toplum üzerinde tahakküm kurucu birer "iktidar" aygıtına dönüşen "din" ve "bilim", dolaylı olarak evrimin ileri sürdüğü ve aynı çatı altında, bütün canlıların paylaştığı ortak varoluşun-tarihin kardeşliğini, salt kendi çıkarlarını gözeterek ahlaksızca işgal ediyor ve tüketiyor ise bu konu üzerinde bir kez daha düşünmeyi gerekli kılar. Sonuç olarak antropolojinin alternatif yaklaşımı, insanın, insan-merkezci eşref-i mahlukat ayrıcalığı ile kendine ve doğaya olan tahakkümünü yıkarak, doğada kendini "var" edebilmesi ve diğer canlılar gibi basit, sade bir yere koyabilmesi için, kendisini yeniden sorgulamasını sağlar; "İnsan nasıl insan oldu, doğayı ve kendi doğasını nasıl bozdu?" şiarı ile, başka bir "bilim", başka bir "din", başka bir "kültür" arayışı içinde, umutların gerçekleşmesinin imkansız olmadığını bilerek, son kertede kendini "başka bir dünya" hayali ile karşı karşıya bulur!

